

חזרתה של הפוליטיקה לשיח הציבורי - השלכות על החוסן הלאומי בעת מלחמה

מאיר אלרן וענת שפירא | 4 במארס, 2024 | גיליון 1833

לאחרונה ניכרת בשיח הציבורי והתקשורתי חזרה של המחלוקות והשסעים הפוליטיים לקדמת הבמה. אף שניתן אולי לראות במגמה זו סימן העשוי להצביע כביכול על חזרה לשגרה, שיש בה מידה של חיוב בימי מלחמה, הרי שהיא מציבה בעיקר אתגרים משמעותיים בפני החוסן החברתי בישראל. היא פוגמת בסולידריות החברתית, היא מפחיתה מהאמון במערכות המדינה ובאופן קבלת ההחלטות והיא מציבה ספק במניעיהם של ארגוני החברה האזרחית. לאור זאת, נדרשת הקפדה יתרה מצד קובעי המדיניות ופוליטיקאים בישראל להימנע משיח פוליטי רעיל ופוגעני. עליהם להימנע בעיקר מצביעה בגוונים פוליטיים מקטבים סוגיות רגישות הנוגעות למלחמה, שחילוקי הדעות עליהם לגיטימיות, דוגמת סוגיית החטופים.

בשבועות האחרונים חוזרים המחלוקות והשסעים הפוליטיים והחברתיים בישראל לקדמת הבמה בשיח הציבורי והתקשורתי. זאת, לאחר חודשים בהם העיסוק במלחמה תפס את עיקר תשומת הלב, תוך יצירת דימוי של אחדות לאומית סביב מטרות המלחמה. לאחרונה, תופעות מוכרות מהתקופה של המשבר הפוליטי-חברתי, שפרץ בעקבות הרפורמה / המהפכה המשפטית / משטרתית, חוזרות בגסות לשיח הציבורי, בשורה של סוגיות מגוונות, כולל כאלה הכרוכות ישירות בניהול המלחמה.

ככלל, ניכרת חזרה לנרטיבים של הקיטוב ולשסעים הפוליטיים שאפיינו בעבר את החברה הישראלית. שסעים אלו מתבטאים בין היתר בהקשר לסדרי העדיפויות של הממשלה המכהנת ודרך התנהלותה, וגם בהקשר לסוגיות האזרחיות של המלחמה. אלה עוסקים למשל בתקציב שאושר בקריאה ראשונה בכנסת, או בתיקון לחוק שירות הביטחון, המתייחס גם להגדלה הניכרת הצפויה בשירות המילואים, ללא התייחסות מספקת לפיצויי המשרתים מצד אחד ולגיוס חרדים (וערבים) מצד שני. זאת, בצד סוגיות ישנות, הכרוכות בהשמצות אישיות בין פוליטיקאים, וכן בהאשמת ראש הממשלה בכך שהוא מעוניין כביכול בהמשך המלחמה בשל שיקולים אישיים ואינו נותן עדיפות עליונה לשחרור החטופים, שרובם לכאורה אינם חלק מה"ביס" שלו.

בתוך כך, מקצינים ביטויי המחלוקות הפוליטיות לגבי האיוון כביכול שבין מיטוט החמאס, באמצעות "ניצחון צבאי מוחלט", לבין המאמץ לשחרור החטופים. גם המאבק הציבורי של משפחות החטופים מול הממשלה הולך ומחריף, ומאיים לקבל צביון פוליטי מובהק, גם בשל מחלוקות ביניהן, המוצגות אף הן כפוליטיות. ההסלמה בשיח הפוליטי ברשתות החברתיות

כוללת גם האשמות בדבר ניהול קמפיין "דה לגיטימציה" נגד משפחות החטופים, בעקבות פרסום דו"ח של ארגון "פייק ריפורטר". כך גם בשאלת הסיוע ההומניטרי לתושבי הרצועה, המזין הפגנות בכניסות לרצועה ("צו 9"), בחלקן בעלות גוון אלים, המחייב התערבות משטרתית.

במקביל, ניכרת תהודה פוליטית גם בשאלות הקשורות "ליום שאחרי" המלחמה, כמו בהקשר לכוונה של הימין הקיצוני לחדש את ההתיישבות ברצועת עזה מצד אחד ובהקשר של אפשרויות שילוב פלסטינים בהסדר עתידי ובניהול האזרחי של הרצועה מצד שני. סקרים שהתקיימו בנושאים אלה מצביעים על כך שהמחלוקות הללו מתלכדות לעיתים תכופות עם העמדות הפוליטיות שאפיינו את המחזיקים בהן טרם המלחמה.

בעוד שבשבועות הראשונים לפרוץ המלחמה שיח פוליטי מוקצן נתפס כמוקצה מחמת מיאוס, והושם דגש ניכר על הצורך באחדות העם ("ביחד ננצח"), עד כדי ביקורת על מי שקיים אז סקרים פוליטיים, הרי שלאחרונה הפכו הסקרים לעניין שבשגרה. חזרת השסעים הפוליטיים מתבטאת גם במגמה של חידוש וריבוי המחאות הציבוריות, משני הצדדים הניצים, במגוון נושאים. בולטת מגמה של חידוש ההפגנות בקריאה להתפטרות ראש הממשלה והודעות של ארגונים ובהם "כוח קפלן" ו"אחים לנשק" על כוונתם להעצים בהדרגה את המחאות הפוליטיות. על רקע זה, דיווחו 56 אחוזים מן הנשאלים בסקר האחרון שקיים המכון למחקרי ביטחון לאומי, ב-4 לפברואר, כי הם מוטרדים (במידה די רבה או במידה רבה מאוד) ממצבה החברתי של ישראל ביום שאחרי המלחמה.¹

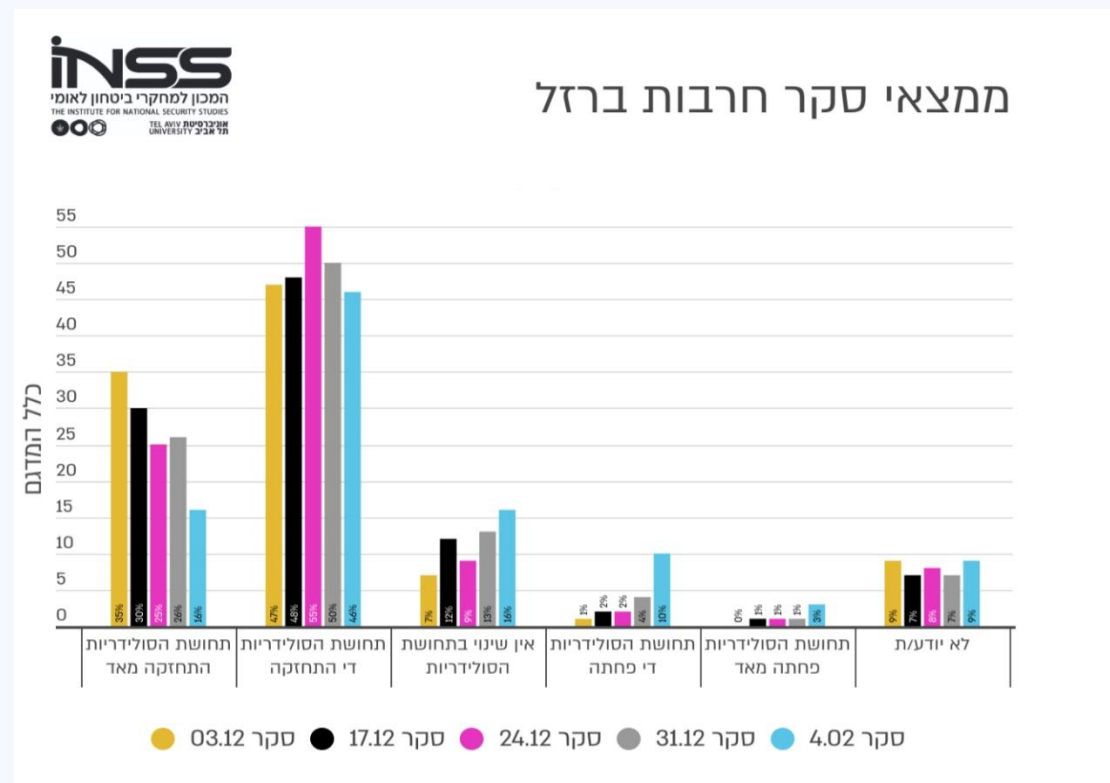
ניתן לטעון כי חזרתו של השיח הפוליטי והמחאות הפוליטיות מהווה אולי סימן חיובי ליציאתה של החברה הישראלית מהשיתוק שנגרם על ידי הטראומה הקולקטיבית באירועי ה-7 באוקטובר. בספרות המחקרית מוכרת תופעת ה"התכנסות סביב הדגל", לפיה, בעת משבר המאיים על ערכים בסיסיים של החברה, מאחד הציבור כוחות ותומך באופן גורף בהחלטותיה של המנהיגות הפוליטית בנוגע לאופן הטיפול במשבר. כך, מיד אחרי ה-7 באוקטובר, התלכדה החברה הישראלית סביב מטרות המלחמה וצה"ל, תוך שהיא מניחה בצד את המחלוקות והשסעים שפילגו אותה לפני מתקפת החמאס. על רקע זה ניתן היה לראות את תופעות ההתגייסות – הנמשכות עדין במידה רבה – בערוצי התקשורת הממוסדת. לכך אפשר להוסיף את התופעה הנרחבת והחריגה, מאז תחילת המלחמה, של התנדבות מרחיבה של ארגוני החברה האזרחית (כולל אלה שהתגייסו לפני המלחמה למסלולים פוליטיים מובהקים), ובעיקר את הימנעותם אז משיח פוליטי מפלג. ככל שהזמן חולף, המלחמה נכנסת לדפוס של "עצימות נמוכה", העשויה להימשך חודשים ארוכים, והציבור הישראלי נכנס ברובו ל"שגרת מלחמה",

¹ הסקרים התבססו על מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת בישראל וכללו כ-500 נשאלים. הם נערכו בין ה-12 לאוקטובר ועד ה-4 לפברואר, בהובלת מרכז הנתונים של המכון. עבודת השדה נערכה על ידי מכון "רפי סמית", והתבססה על שאלונים אינטרנטיים. טעות הדגימה המרבית לכל מדגם הינה +/- 4% ברמת ביטחון של 95%.

הוא מושפע כנראה פחות מדחפי ההתלכדות, והקיטוב הפוליטי-חברתי העמוק חוזר במהירות ובעוז לקדמת הבמה.

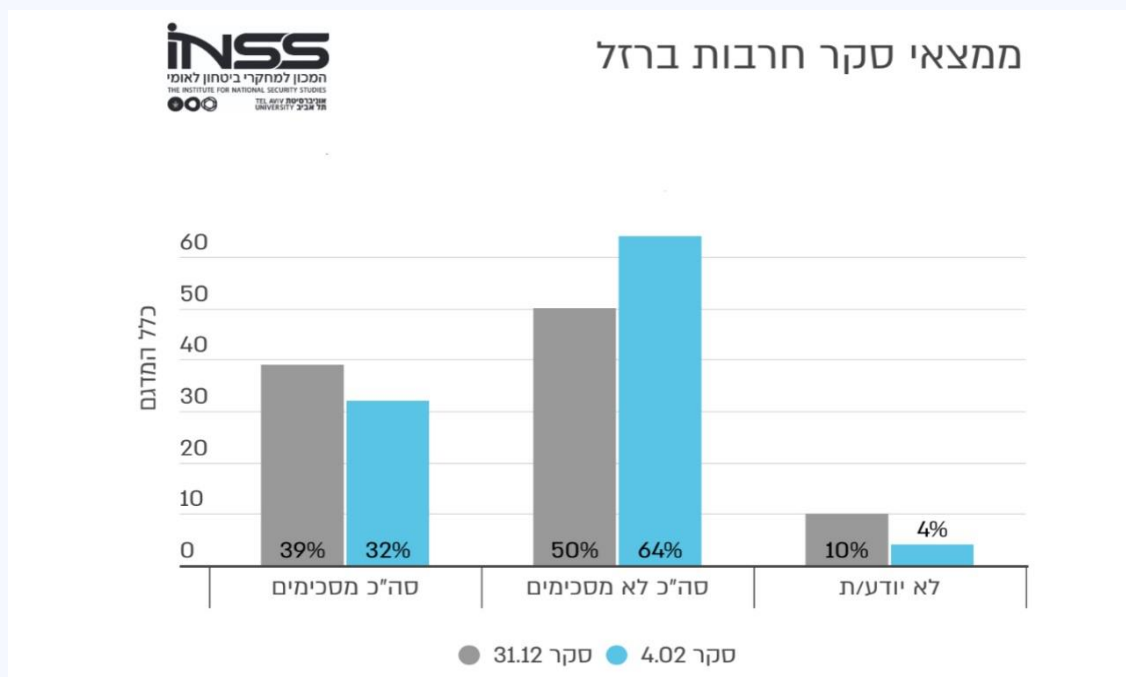
חזרת המחלוקות הפוליטיות מהווה בעיקר גורם שלילי בכל הנוגע לחוסנה של החברה הישראלית ויכולתה לנהל מלחמה קשה וארוכה. תופעות הקיטוב עלולות גם להקשות על החברה להשתקם מן המשבר במספר מישורים שונים: ראשית, חזרתו של השיח המקטב פוגעת בסולידריות החברתית, הנתפסת כאחד המעצבים המרכזיים של החוסן החברתי. הסולידריות מאפשרת לחברה להתלכד ולפעול ביחד, גם באמצעות מעורבות אזרחית ענפה, לשם שיקום ההריסות תרתי משמע. היא גם משפיעה על התפיסה העצמית של החברה וכך על מדדי האופטימיות והתקווה בקרבה, המהווים אף הם רכיבים מרכזיים בחוסן החברתי. חזרתו של השיח המקטב – וודאי אם יהפוך חלילה לאלים – חותרת תחת הסולידריות החברתית בהגישה את המפלג בין המגזרים השונים, פוגעת באמון במוסדות המדינה ומקשה על השיתוף האזרחי החיוני, בפועל וברוח. ביטוי לכך ניתן לראות בסקר האחרון שערך המכון, ב-4 בפברואר, בו הסתמנו, לראשונה מאז תחילת המלחמה, מגמות של ירידה בחוסן החברתי, תוך עלייה בשיעור הסבורים כי תחושת הסולידריות פחתה. אומנם, במרבית מדדי החוסן עדין ניכרות מגמות חיוביות ויציבות למדי, אולם הנתונים החדשים של החודש האחרון, מאיימים להצביע על מידה של שינוי בתפיסת הציבור ולהמחיש את הנזקים שבחדירתו המחודשת של השיח הפוליטי הרעיל.

תרשים 1: לדעתך, האם חל שינוי בתחושת הסולידריות בחברה הישראלית בעת הזו?

חזרתו של השיח הפוליטי פוגעת גם באמון של הציבור במערכות המדינה ובאופן קבלת ההחלטות, המהווה נדבך מרכזי בחוסן החברתי. על מנת שחברה תצליח להתאושש מהפרעה קשה ומשמעותית, נדרש אמון של האזרחים בתהליכי קבלת ההחלטות ובהנהגת המדינה, וזאת בין היתר לשם שיתוף הפעולה של הציבור ביישום החלטות אלו, כמו גם לשם חיזוק תחושת הביטחון שלו. חזרתו של השיח הפוליטי צובעת בצבעים פוליטיים חלק ניכר מן ההחלטות המתקבלות בימים אלו, בסוגיות אזרחיות וביטחוניות. כך למשל, בסקר שקיים המכון ב-4 בפברואר, 56 אחוזים מן הנשאלים טענו כי אינם מסכימים עם הטענה לפיה החלטות הדרג המדיני ביחס לסוגיית החטופים נובעות משיקולים עניינים בלבד ולא משיקולים פוליטיים. באותו הסקר, 64 אחוזים מן הנשאלים הביעו אי-הסכמה עם הטענה לפיה החלטות הדרג המדיני ביחס למלחמה נובעות משיקולים ביטחוניים בלבד ולא משיקולים פוליטיים. נתון זה מהווה עלייה משמעותית לעומת הפעם הקודמת (ב-31 דצמבר) בה נשאלה שאלה זו. את נתונים אלו יש לשלב עם האמון הנמוך אותו רוחש הציבור לממשלה (רק 24 אחוזים מן הנשאלים) ולעומד בראשה (30 אחוזים בלבד). נתונים נמוכים אלה משקפים אמון חסר של הציבור ביחס להחלטות המתקבלות בממשלה, דבר שעלול לפגוע בחוסן החברתי. אינדיקציות נוספות להשפעת הפוליטיזציה ניתן לראות במחקרם של קמחי ואחרים, לפיו נשאלים תומכי הממשלה מדווחים על חוסן גבוה יותר בכל הממדים: לאומי, קהילתי ואישי. אחד ההסברים המוצעים לתופעה זו הינו שתומכי הממשלה נותנים אמון רב יותר בממשלה.²

תרשים 2: האם את |ה מסכים|ה עם המשפט הבא: ההחלטות של הדרג המדיני ביחס למלחמה נובעות משיקולים ביטחוניים בלבד ולא משיקולים פוליטיים?

² קמחי שי ואחרים (2024), דו"ח מחקר, הקשר בין חוסן האוכלוסייה ומדדי התמודדות לבין מידת התמיכה בממשלה, 3 חדשים לאחר פרוץ המלחמה.

יש לתת את הדעת על כך כי בעוד שבראשית המלחמה ארגוני חברה אזרחית, ובהם בין היתר גם ארגונים שנטלו חלק פעיל מאוד במחאה החברתית, מילאו תפקיד מרכזי ברציפות התפקודית של המשק הישראלי, הרי שחזרתם של אלה למעורבות פוליטית תקשה עליהם לשמש כהון חברתי מקשר, החיוני להתגברות על המשבר הפנימי, בעיקר מול חולשת הממשלה. ניתן להניח כי ככל שפעילותם של ארגונים אלה עטופה יותר בתהודה פוליטית רעילה, המחלוקות האוטנטיות הקיימות בציבור, מטבע הדברים, עלולות לפגוע ביכולתם של הארגונים לסייע למאמץ המלחמתי על כל היבטיו.

בסיכום, חזרתו של השיח הפוליטי עשויה להוות גורם שלילי משמעותי לבניית החוסן החברתי הנחוץ לצורך ההתאוששות של החברה הישראלית מהמשבר הקשה. על מנת לצמצם השפעות שליליות אלו, על קובעי המדיניות בישראל להימנע ככל הניתן משיח פוליטי רעיל ומהעמקת השיסוי והפילוג בקרב החברה הישראלית ככלל, וביחס לסוגיות הנוגעות למלחמה בפרט.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט